
I. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 316.46:165.74"715"(045)

ЛІДЕРСТВО В ГУМАНІСТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ПРОТОРЕНЕСАНСУ (А. Данте, Ф. Петрарка, К. Салютаті)

О. О. НЕСТУЛЯ, доктор історичних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Мета статті полягає в аналізові поглядів А. Данте, Ф. Петрарки та К. Салютаті на ідеального правителя, його місце, роль і базові принципи в управлінні, професійні якості та риси характеру. **Методика дослідження** ґрунтується на загальнонаукових і спеціальних методах: логічного та структурного аналізу, системного аналізу, аналізу та синтезу, узагальнення та систематизації, порівняння, групування та класифікації, структурно-системному. **Результати** дослідження показують революційність поглядів передвісників Відродження на управління: після тисячолітньої середньовічної зневаги до особистості пропонувалось поставити її в центрі суб'єкт-суб'єктних відносин правителя і підлеглих. Відтак, правитель має підтверджувати отриманий за походженням статус своїми видатними особистісними якостями та справедливим управлінням в інтересах підлеглих на основі авторитету й довіри з їх боку. Так актуалізувалась забута від часів античності парадигма управління на засадах лідерства. **Практична значущість результатів дослідження.** Результати дослідження мають важливе значення для розуміння гуманістичного потенціалу лідерської управлінської парадигми, її витоків та етапів, труднощів становлення. Відтак, підкреслюють її цінність і суспільно-політичну та практичну значимість для сучасного управління, можливість і необхідність її розвитку у відповідь на нові суспільні виклики.

Ключові слова: правитель, лідер, справедливість, гуманізм, добротність, служіння.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Прискорення темпів технологічних, соціально-економічних, інформаційних та інших змін на зламі II-III тисячоліть, перехід у цей час від традиційної економіки до економіки знань і пов'язане з цим зростання значення людського потенціалу у функціонуванні організацій, систем і суспільства загалом, гостро поставило

проблему застосування адекватних до нових реалій і викликів принципів, методів і технологій управління. Традиційний менеджмент, зорієнтований на забезпечення стабільності, ефективності й фінансово-економічних результатів діяльності підприємств та організацій, сьогодні часто не справляється зі своїми завданнями. Виявляється, він не завжди спроможний забезпечити внутрішню мотивацію сучасного високоосвіченого й самодостатньо-

го працівника до якомога повного розкриття свого особистісного потенціалу, створити необхідні для цього умови.

У зв'язку з цим із кінця ХХ ст. все більше теоретиків і практиків управлінської діяльності наголошують на важливості доповнити управлінський потенціал менеджменту лідерством, а то й пропонують зробити основною новою управлінською парадигмою – лідерською. У її рамках змінюється характер стосунків між керівником і підлеглим. Вони стають відносинами лідера, статус якого ґрунтується на довірі й авторитеті з боку його підлеглих, які, відтак, набувають рис послідовників. Отже, управлінська сфера гуманізується, у центрі її суб'єкт-суб'єктних відносин стає людина.

Саме цим обумовлюється актуальність аналізу гуманістичних традицій і принципів в управлінні на попередніх етапах розвитку світової цивілізації. Епоха Проторенесансу в цьому сенсі особлива, оскільки її визначні діячі – А. Данте, Ф. Петрарка, К. Салютаті та інші передвісники європейського Відродження – вивели їх із тіні середньовічного забуття й поставили в центрі уваги суспільних наук, які тоді починали формуватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зазначимо, що коло досліджень і публікацій, присвячених проблемі лідерства, невпинно розширюється. Особливо плідно працюють західноєвропейські та північноамериканські вчені. Їх імена сьогодні досить відомі серед лідерологів та управлінців. Це – Б. Аволіо, Дж. Адаїр, І. Адісес, Б. Басс, У. Бенніс, Дж. Бернс, К. Бланш, Р. Блейк, Р. Бояціс, Д. Бредфорд, В. Врум, М. Кетс де Вріс, Дж. Гавену, У. Гарднер, Дж. Гібсон, А. Голднер, Д. Гоулман, Р. Грінліф, Р. Дафт, М. Деванна, К. Девіс, В. Ділл, С. Дроттер, П. Друкер, Н. Енкельман, Р. Ентоні, Ф. Йеттон, Дж. Канджемі, Р. Канунго, Б. Карлоф, Мак Кензі, К. Кешман, С. Кові, Дж. Коллінз, Д. Конгер, Дж. Котгер, А. Кохен, Дж. Кузес, Т. і С. Кучмарських, Р. Лайкерт, К. Левін, Дж. Ліпман-Блюмен, Е. Маккі, Д. Макгрегор, Дж. Максвел, Г. Маршалл, Ч. Мейджер, А. Менегетті, Т. Мітчел, С. Московічі, Дж. Моутон, Дж. Ноел, П. Нортхаус, Дж. Пеппер, Б. Познер, Р. Рассел, С. Седерберг, П. Сенге, А. Сміт, Р. Стогділ, А. Стоун, А. Танненбаум, Н. Тічі, А. Трейсі, Ф. Фейворс, Г. Фейрхольм, Ф. Фідлер, Р. Фішер, Дж. Хантер, А. Харт, Р. Хаус, Д. Хенна,

П. Херсі, Ф. Хессельбайн, К. Ходжкінсон, Е. Холландер, Д. Хопкінс, Дж. Чепмен, Р. Черек, А. Шарп, І. Шиффер, Й. Штайрер, Г. Юкл, А. Яго та багато інших. На початку ХХІ ст. проблеми лідерства в управлінні почали досліджувати також вітчизняні вчені В. Бартко, Н. Гончарук, Т. Гура, Т. Дуткевич, М. Докторович, В. Заболотна, І. Ібрагімова, С. Калашнікова, Ю. Ковбасюк, В. Кремень, С. Москвичов, С. Нестуля, О. Романовський, Л. Скібіцька, Л. Шимановська-Діанич та ін.

Знання їх методологічних і концептуальних підходів до проблем лідерства на сучасному етапі розвитку лідерології озброює необхідним теоретико-методологічним та методичним інструментарієм ретроспективних розвідок джерел та основних етапів розвитку й становлення лідерства як управлінської парадигми.

Певні аспекти окресленої у назві статті проблематики знайшли висвітлення у працях з історії держави та права [1], політології [2], філософсько-етичної [3] й управлінської [4, 5] думки. Побачили світ і перші праці, у яких аналізуються погляди на лідерство мислителів минулого, у тому числі й епохи Відродження [6, 7]. Проте праці її передвісників у цьому контексті не стали предметом окремого аналізу. Так само ця проблематика виведена за рамки уваги вчених, які вивчали витoki та становлення гуманізму у країнах Західної Європи, його вплив на суспільство й суспільну думку того часу [8–13].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз впливу гуманістичних поглядів видатних передвісників Відродження А. Данте, Ф. Петрарки та К. Салютаті на їх визначення ідеального правителя. Зокрема, ставляться такі завдання: з'ясувати, якими вони бачили базові принципи, яких мав дотримуватися в управлінні ідеальний правитель; узагальнити їх вимоги до особистості правителя, його професійних якостей і рис характеру; показати, у чому полягало новаторство запропонованої ними моделі взаємовідносин між правителем і його підданими.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для того щоб дати об'єктивні й неупереджені відповіді на поставлені питання, необхідно враховувати характер тієї епохи, у рамках якої жили А. Данте, Ф. Петрарка та К. Салютаті, – епохи середньовіччя. Ще й сьо-

годні переважною більшістю дослідників вона розглядається як час моральної, творчої, політичної, наукової, виробничої, технічної тощо деградації порівняно з тим рівнем, який був досягнутий у відповідних сферах суспільного буття у Стародавній Греції та Стародавньому Римі. Ця деградація мала навіть предметно-фізичні ознаки: колись квітучі міста із широкими вулицями й багатопверховими будинками, каналізацією, централізованим водопостачанням стояли в руїнах, поступово перетворювались у великі села із притаманним їм укладом життя; позакривалися ліцеї й гімназії, бібліотеки, театри; були забуті унікальні техніки живопису та скульптури, ювелірного мистецтва, наукові досягнення греків і римлян, зруйновані тисячі кілометрів доріг, зрештою – духовний світ античності з його повагою до особистості, її потенціалу й можливостей, пріоритетами свободи, волі, справедливості, мудрості, розуму, доблесті, сили духу тощо. Пануючою в усій середньовічній Європі стала релігійна ідеологія, яку від імені Бога отці церкви сповна використали для зміцнення власної і світської влади, обмеживши право на неї лише колом «богообраних» правителів-монархів та їх родин.

Відбулася своєрідна «секуляризація» величезного потенціалу лідерської парадигми, який відкривало християнство через призму життя й служіння Богу й людям Ісуса Христа для кожного віруючого, на користь вузького кола правлячих династій, розширити яке не могли навіть оспівані в легендах мужні й хоробрі герої-рицарі – кожен мав знаходитися лише на тому щаблі середньовічної ієрархії, який йому був визначений долею [14].

«Аврелій Августин Блажений, Фома Аквінський і їх послідовники, – зазначає І. Котляров, – у своїх теологічних ученнях створюють принципово нове уявлення про образ лідера – духовної людини, наділеної божественними якостями, вищою в ряду тілесних творінь. Вони принесли в теорію про лідерів ідею їх богообраності на відміну від простих смертних... Історія твориться Богом через дії правителів. Основою моральності слугує шанування і служіння Богу, а наслідування й уподобання йому вважається вищою метою людського життя» [7, с. 29].

Ситуація потроху почала змінюватися з кінця XIII–XIV ст., коли на тлі занепаду феодальних відносин із їх кріпосними порядками

в соціальній сфері, монополією монархів на владу – у політичній, християнської церкви – в ідеологічній, почали зароджуватися нові – буржуазно-капіталістичні. Зусиллями ініціативних ремісників-підприємців, торговців, банкірів, які не сприймали середньовічну ієрархію церковних цінностей із їх орієнтацією на аскетизм і смиренність, в Італії виникає ряд міст-республік із новим для середньовіччя політичним устроєм життя. Вони стають центрами світської науки, яка орієнтується не стільки на релігійно-християнські, скільки на античні гуманістичні традиції. Гуманізм – саме так почав називатися широкий суспільно-філософський рух, творці якого – поети й письменники, архітектори й художники, скульптори й політики – відстоювали самоцінність людської особистості, її права на активну творчу діяльність, свободу. Гуманізм, який з Італії поступово поширився в усіх країнах Європи, став своєрідною ідеологією цілої епохи – від XIV ст. до кінця XVI ст., – яку називають **Ренесансом**, або **Відродженням** [9].

Одним із перших її передвісників був видатний італійський політичний діяч, поет, основоположник італійської літературної мови **Данте Аліґ'єрі** (1265–1321) [15].

Він же одним із перших відійшов і від богословсько-схоластичних схем трактування образу ідеального правителя, лідера. Щоправда, традиційно оптимальною формою політичного правління Данте визнає монархію – владу одного. Посилаючись на авторитет Аристотеля («Будь-який дім нехай управляється старішим»), Данте досить категорично стверджує, що і в королівстві «має бути один король, який царствує і править, в іншому разі населення цього королівства не лише не досягає мети, але й воно само котиться до загибелі» [16, с. 30–31]. Так само, як увесь світ розвивається за промислом єдиного Бога, так і «рід людський, – стверджує Данте, – опиняється в найкращому стані, коли управляється єдиним правителем, як єдиним своїм рушієм і єдиним законом» [16, с. 34–35]. Як бачимо, Данте, навіть звертаючись для обґрунтування своєї позиції до античних авторів, ще не виходить за межі середньовічно-схоластичної парадигми влади.

Проте тут же він робить досить гучну заяву: «Світ краще за всіх улаштований, якщо вищу силу в ньому має справедливість». Отже, саме справедливість має становити основу відносин

між людьми, у тому числі й між монархом та його підданими. Проголосивши цю тезу, Данте розумів, що його заяви про те, що справедливість «має вищу силу лише за монарха», недостатньо, аби не посягти сумнівів у його виключних правах на владу. Тому він шукає додаткових аргументів на користь монархічної влади, але вже не як втілення волі Бога, даної Богом, а такої, яка забезпечує справедливість, сама є втіленням і джерелом справедливості. «Справедливість, – пише Данте, – має у світі вищу силу тоді, коли вона притаманна тому, хто володіє вищою волею і владою; таким є один монарх; отже, лише притаманна монархові справедливість володіє у світі найвищою силою» [16, с. 36–38].

На думку Данте, здійсненню справедливості найбільше протистоїть жадібність, породжена упередженістю чи пристрастями. Проте монарх – вищий за них, оскільки «не має нічого, чого він міг би бажати, адже його юрисдикція обмежена лише Океаном». Таким чином, робить висновок Данте, лише «монарх може бути найчистішим носієм справедливості серед смертних» [16, с. 38–39].

«Зміцнює і прояснює» монарші справедливість, «благовоління або справжню доброзичливість», його «любов до ближнього». Відтак, Данте переконаний, що «монарху більше, ніж усім іншим людям, повинна бути притаманна справжня доброзичливість», «від початку й безпосередньо притаманна турбота про всіх» [16, с. 40].

Данте виступає за свободу особистості, яку трактує як право кожного «існувати заради самого себе». При цьому вважає монарха найбільш зацікавленим у реалізації цього права. «Звідси очевидно, – пише він, – що хоча консул чи король, якщо говорити про них, маючи на увазі рух до мети, є володарями над іншими, то, з погляду самої мети, вони є слугами, особливо ж монарх, якого, без сумніву, належить уважати слугою всіх» [16, с. 43–44].

Посилаючись на Аристотеля, Данте обґрунтовує, чому монарх має найкращі здібності до управління (відсутність жадібності, заздрощів, його прагнення до справедливості) [16, с. 46]. Однак, це обґрунтування звучить як додатковий перелік вимог до монарха, який до того ж має бути втіленням «єдиної волі, яка панує й узгоджує всі інші» заради досягнення суспільної згоди [16, с. 52].

Отже, монарх – не лише втілення ідеальних принципів, а й залежний від них. Саме їм він

має підпорядковувати свою діяльність заради блага та свободи підданих, «налагодження відносин між політичними елементами імперії і встановлення миру» [17, с. 9]. При цьому Данте актуалізує забуту в епоху середньовіччя біблейську вимогу до лідера як слуги. «Не громадяни існують заради консулів і не народ заради царя, а навпаки, консули заради громадян і цар заради народу», – наголошує він [16, с. 44].

Видатний італійський поет, глава старшого покоління гуманістів **Франческо Петрарка** (1304–1374), був послідовним прихильником античних ідеалів, поставивши на перше місце «людську особистість, гідність, совість, моральну відповідальність, стосунки між людьми» [8, с. 261].

Попри суперечливі політичні погляди Петрарки (вагався між ідеалами Римської республіки й імперії), його вимоги до лідера цілком послідовні та навіть конкретизовані в образах давньоримських очільників держави й полководців, змальованих у таких творах, як «Африка», «Про знаменитих мужів». Найяскравіший із них – образ римського полководця Сципіона, якого Петрарка вважав «першим своєю чеснотою й славою». У битві на Тиціні, завдяки своїй «упертій рішучості» та «справжній доблесті», він урятував армію від поразки. Згодом, домігся відміни легкодухого рішення залишити Італію, «протиставивши йому лише присутність духу й надзвичайну мужність». Перебравши в Іспанії вищу владу, він «чудовою промовою настільки розсівав усяку недовіру, що зневірені було люди підбадьорилися, і умами оволоділа непохитна надія на перемогу». Після цього рішуче виступив у військовий похід, завершивши його блискучими перемогами.

«І не одна військова діяльність складає його славу, – пише Петрарка, – яка витримка й чесність навіть із ворогом відрізняли його...; скільки строгості разом із милосердям...; ... Переможець у війні, з яким блиском він виступив перед народом і сенатом... як винахідливо він озброїв і підготував загін найсильнішої кінноти! ... навіть у бою він нічого не робив бездумно... Яка м'якість, яка чемність, яка сила слова» примирили з ним багатьох його ворогів. Петрарка захоплюється «людяністю і цнотливістю», «серйозністю і благочестивістю», «далекоглядністю і вірою у свою справу» Сципіона. «Він – улюблений мій полководець», – захоплено пише Петрарка [18, с. 644–645].

Високо цінує Петрарка й Олександра Аврелія – «римського імператора, який не раз за крайніх обставин поводив себе так розважливо й бездоганно, відповідав так обдуманно, висловлювався так строго, приймав рішення так завбачливо... правив так мудро та справедливо, прикрасивши своє правління безліччю блискучих промов» [18, с. 644].

Петрарка захоплюється трибуном Риму Ніколаєм Лаврентієм за його чесноти, наміри звільнити італійський народ від тиранії, сміливість, «благородне серце», «який приводив у страх і жах злодіїв усієї землі, а в добрих вселяв радісні надії й очікування». Проте не може пробачити йому те, що він «не з належною завзятістю домагався того, чого домагався» [18, с. 497]. Засуджує він і тих правителів, які не в змозі оцінити таланти інших, самовпевнені, тішаються з «роздутої гордині», не можуть «повернутися до світла й поглянути на істину» [18, с. 415].

Сципіон та Аврелій – утілення чеснот ідеального лідера античної доби. Одна з вимог Петрарки до нього сформульована в короткому риторичному запитанні: «Що таке царство, як не справедливе та славне панування?» [18, с. 424]. Слава ж, на думку Петрарки, «як би тінь чесноти» [18, с. 395]. Тому лідер, ідеальний правитель має дбати не «про багатство й могутність, яких не досягав іще ні один кесарь, ні один король», а про власні чесноти. «Адже королі та владки землі, яких можна вважати багатшими за всіх, звичайно, – пише Петрарка, – терплять нужду в незліченних речах; навіть полководці знаходяться в залежності від тих, над якими вони з вигляду начальствують». На думку Петрарки, це – своєрідне «ярмо долі, яке давить на шию королів». І позбутися його можна, лише «придушивши в собі людські пристрасті» й цілком віддавшись «у владу добродієвості». «Тоді-то, вільний, непідлеглий нікому з людей і нічого не потребуючий», лідер «буде істинно могутнім, цілковито щасливим владикою» [18, с. 317].

Лише тоді лідер може стати істинним володарем своєї долі, непідвладним фортуні, яка «пані усього в людині, окрім добродієвості». Славою ж фортуна легко крутить за допомогою мінливих настроїв натовпу. «Не дивно, – пише Петрарка, – що вона постійно здригається, тримаючись на настільки хиткій основі» [18, с. 419].

Як пише Петрарка, сучасники Сципіона дивувалися, як йому вдавалося, перебуваючи весь час на очах у народу, не розгубити славу, не втратити шану до себе. Петрарка дає відповідь: її оберігала його добродієвості. Тому справжній лідер не повинен боятися народу. Навпаки – шукати сили в його підтримці. Але для цього він має пам'ятати, що «ті, які вважаються найщасливішими та для яких живуть тисячі водночас самі живуть для інших, про що свідчать їх безперестанні пильнування і труди» [18, с. 335].

По-друге, бути відкритим і зрозумілим для підлеглих, «жити так, начебто живеш на очах у народу, робити все так, начебто на тебе всі дивляться, думати так, начебто твої думки можна бачити наскрізь, уважати, що твій дім – народний театр, твоє серце – божий храм» [18, с. 518].

Отже, для Петрарки ідеальний правитель – це справжній лідер, який наділений непересяченими чеснотами, які використовує заради підлеглих і тим самим завойовує їх шану й підтримку.

Попри республіканські переконання, один із засновників італійського гуманізму, філософ, письменник і політичний діяч **Колюччо Салютаті** (1331–1406) категорично не заперечував проти ідеї Данте про універсальну монархію. Більше того, під кінець свого життя він навіть схилився до думки, що найбільш ідеальна форма правління – виборна монархія, оскільки «державі корисно, щоб правила не ось ця людина, не ось цей рід, а кращий муж». Не заперечував і монархії спадкової, за умови моральної досконалості правителя. «Його кредо, – наголошує у зв'язку з цим Н. К. Мінгалєєва, – не єдиновладдя, не народовладдя, не збереження існуючого режиму, а морально досконалий правитель».

Такого правителя він називає істинним. І його головне завдання він вбачає в досягненні та збереженні спільного блага, попередженні та призупиненні громадянських війн, політичних заколотів. Головна функція правителя – законодавча. Навіть маючи необмежені повноваження, істинний правитель має добровільно самообмежуватись законом. До цього його мають спонукати його власні моральні цінності.

Щоправда, Салютаті допускає, що володар може правити «відповідно власного розуміння, волі поза законом і приписів якого-небудь зако-

ну чи людини», але лише за умови, що він це робить заради підданих. Для Салютаті «і єдиновладний, і республіканський правитель обмежений служінням спільному благові, божественним, природним і власним законам, згодою – чи «відкритою», чи «мовчазною» – народу». Відтак, він має бути охоронцем «справедливості й рівності», відчуваючи відповідальність перед народом, особисто вникати в усі державні справи, не покладаючись на радників і суворо їх контролюючи. Щодо підданих, то виявляти найбільшу любов і гуманізм.

«Той король істинний, кого підносить розум, а не народження, могутність чи обрання. Розумом же підноситься той, кого добродетель настільки підіймає над іншими, що поміж ними немає ніякого порівняння... Лише добродетель, не титул, не помазання, не діадема, не освячення, породжує королівське звання». Істинний правитель той, хто править народом «не лише завдяки могутності, владі, але мудрості й добродетелі» [19].

У листі до Карло Дураццо в 1381 р. Салютаті «наполягає на тому, що володар має бути першим серед рівних не за народженням або випадком долі, а за своїми якостями; він має бути кращим і розумнішим за інших; перш ніж управляти іншими, він має навчитися управляти самим собою» [12, с. 107].

У своїх міркуваннях Салютаті йде ще далі. Він обґрунтовує не лише право, а й обов'язок народу вигнати або навіть стратити (щоправда за судовим рішенням) володаря, який не виконує своїх обов'язків перед народом, від якого отримав владу. Якщо ж монарх перетворюється в тирана, попираючи права та свободи громадян, великий гуманіст Салютаті закликає народ чи одинаків-героїв знищити його як уособлення зла. Тирановбивство він називає славним героїчним подвигом [20, с. 40–42].

Отже, на чолі держави Салютаті бачить лише ідеального морально досконалого правителя, справжнього лідера своїх підданих, який живе їх інтересами й піклується про них.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Таким чином, повернувши людині її право на особистість і гідність незалежно від походження, діячі Проторенесансу закликали в основу стосунків між людьми, правителями та їх підданими покласти справедливість, а не середньовічний принцип боговизначеності. Від-

так, правитель мав довести своє право управляти іншими, демонструючи визначні особисті якості й розум, мудрість, людяність, цнотливість, далекоглядність, рішучість, уміння переконувати, надихати тощо. Саме вони формують авторитет правителя й довіру до нього, без яких його влада трансформується в тиранію. Ідеалом же правителя для Данте, Петрарки та Салютаті виступає правитель, який використовує свою владу в інтересах підданих, служить їм. Отже, стає не просто правителем, а лідером. Повернення цієї тези із забуття середньовіччя до кола проблем суспільно-політичної думки – незаперечна заслуга діячів Проторенесансу. Як і під впливом яких факторів вона трансформувалась на наступних етапах суспільного розвитку – завдання майбутніх досліджень проблеми становлення теоретичних підвалин лідерської управлінської парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Омельченко О. А. Всеобщая история государства и права : учебник : в 2 т. / О. А. Омельченко. – Москва : Остожье, 1998. – Т. 1. – 512 с.
2. Пахарев А. Д. Мыслители о правителях: историко-политический аспект / А. Д. Пахарев. – Київ : Знання, 2006. – 296 с.
3. Гусейнов А. А. История этических учений / А. А. Гусейнов. – Москва : Гардарика, 2003. – 911 с.
4. Маршев В. И. История управленческой мысли : учебник / В. И. Маршев. – Москва : ИНФРА-М, 2011. – 731 с.
5. Кредисов А. Н. История учений менеджмента / А. Н. Кредисов. – Киев : ВНРА-Р, 2000. – 336 с.
6. Скиннер К. Истоки современной политической мысли : в 2 т. Т. 1. Эпоха Ренессанса и Реформации / Скиннер К. ; пер. с англ. Л. А. Олейникова. – Москва : Издательский дом «Деко» РАНХ.Г, 2018. – 364 с.
7. Котляров И. В. Социология лидерства. Теоретические, методологические и аксиоло-

- гические аспекты / И. В. Котляров ; Ин-т социологии НАН Беларуси. – Минск : Беларусь. наука, 2013. – 481 с.
8. Балух В. О. **Історичні портрети античності та середньовіччя** : підручник / Балух В. О., Возний І. П., Коцур В. П. – Чернівці : Книги-XXI, 2007. – 502 с.
 9. Брагина Л. М. **Итальянский гуманизм эпохи Возрождения. Идеалы и практика культуры** / Л. М. Брагина. – Москва : Изд-во МГУ, 2002. – 384 с.
 10. Дживелегов А. К. **Творцы итальянского Возрождения: в 2 т.** / А. К. Дживелегов. – Москва : ТЕРРА; Республика, 1998. – Т. 2. – 352 с.
 11. **Культура Возрождения и власть.** – Москва : Наука, 1999. – 223 с.
 12. Рутенбург В. И. **Италия и Европа накануне нового времени (Очерки)** / В. И. Рутенбург. – Ленинград : Наука, 1974. – 324 с.
 13. Рутенбург В. И. **Титаны Возрождения** / В. И. Рутенбург – Ленинград : Наука, 1976. – 144 с.
 14. Аквінський Тома. **Коментарі до Арістотелевої «Політики»** / Аквінський Тома ; пер. з лат. О. Кислюк ; авт. передмова В. Котусенко. – 2-ге вид. – Київ : Основи, 2003. – 796 с.
 15. Доброхотов А. Л. **Данте Алигьери** / А. Л. Доброхотов. – Москва : Мысль, 1990. – 207 с.
 16. Данте Алигьери. **Монархия** / Алигьери Данте. – Москва : «КАНОН-пресс-Ц» – «Кучково поле», 1999. – 182 с.
 17. Доброхотов А. Л. **О «Монархии» Данте** // Данте Алигьери. Монархия. – Москва : «КАНОН-пресс-Ц» – «Кучково поле», 1999. – 182 с.
 18. Петрарка Франческо Концоньере. **Моя тайна, или Книга бесед о презрении к миру. Книга писем о делах повседневных. Старческие письма** / Ф. К. Петрарка – Москва : РОСАД, 1997. – 736 с.
 19. Мингалеева Н. К. **Образ идеального правителя и оценка форм правления в творчестве Колуччо Салютати** / Н. К. Мингалеева // **Культура Возрождения и власть.** – Москва : Наука, 1999. – С. 5–16.
 20. Дубровский Н. А. **Флорентийский публицист конца XIV ст.** // **Историческое обозрение. Сборник Исторического Общества при Императорском С.-Петербургском Университете** / под ред. Н. И. Кареева. – Санкт-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1905. – Т. 14. – С. 1–44.

REFERENCES

1. Omelchenko, O. A. (1998). *Vseobshchaia istoriia gosudarstva i prava [General History of State and Law]*. Moskva : Ostozhye. 512 p. [in Russian].
2. Pakharev, A. D. (2006). *Mysliteli o pravite-lyakh: istoriko-politicheskii aspekt [Thinkers about the rulers: historical and political aspect]*. Kiev : Znannia. 296 p. [in Russian].
3. Guseynov, A. A. (2003). *Istoriya eticheskikh ucheniy [History of ethical teachings]*. Moskva: Gardarika. 911 p. [in Russian].
4. Marshev, V. I. (2011). *Istoriya upravlencheskoy mysli [History of management thought]*. Moskva : INFRA-M. 731 p. [in Russian].
5. Kredisov, A. N. (2000). *Istoriya ucheniy menedzhmenta [History of Management Studies]*. Kiev : VNRA-P. 336 p. [in Russian].
6. Skinner, K. (2018). *Istoriya sovremennoy politicheskoy mysli. Tom 1. Epokha Renesansa i Reformatsii [The Origins of Modern Political Thought: Vol. 1. The Epoch of the Renaissance and the Reformation]*. Moskva : Delo. 364 p. [in Russian].
7. Kotlyarov, I. V. (2013). *Sotsiologiya liderstva. Teoreticheskie, metodologicheskie i akseologicheskie aspekty [Sociology of leadership. Theoretical, methodological and axiological aspects]*. Minsk : Belarus. Navuka. 481 p. [in Russian].

8. Balukh, V. O., Voznii, I. P. & Kotsur, V. P. (2007). *Istorychni portrety antychnosti ta serednovichchia*. Chernivtsi : Knygy – XXI. 502 p. [in Ukrainian].
9. Bragina, L. M. (2002). *Italyanskiy gumanizm epokhi Vozrozhdeniya. Idealy i praktika kul'tury [Italian humanism of the Renaissance. The ideals and practice of culture]*. Moskva : MGU. 384 p. [in Russian].
10. Dzhivelegov, A. K. (1998). *Tvortsy italyanskogo Vozrozhdeniya. Tom 2 [Creators of the Italian Renaissance. Vol. 2]*. Moskva : TER-RA; Respublika. 352 p. [in Russian].
11. *Kultura Vozrozhdeniya i vlast* (1999). [Renaissance Culture and Power]. Moskva : Nauka. 223 p. [in Russian].
12. Rutenburg, V. I. (1974). *Italiya i Evropa nakanune novogo vremeni (Ocherki) [Italy and Europe on the eve of the new time (Essays)]*. Leningrad : Nauka. 324 p. [in Russian].
13. Rutenburg, V. I. (1976). *Titany Vozrozhdeniya [Titans of the Renaissance]*. Leningrad : Nauka. 144 p. [in Russian].
14. Akvinskii, Toma (2003). *Komentari do Aristotel'evoi «Politiki» [Comments on Aristotle's «Politics»]*. Kyiv : Osnovy. 796 p. [in Ukrainian].
15. Dobrokhотов, A. L. (1990). *Dante Aligeri [Dante Alighieri]*. Moskva : Mysl. 207 p. [in Russian].
16. Dante, Aligeri (1999). *Monarhiya [Monarchy]*. Moskva: KANON-press-TS – Kuchkovo pole. 182 p. [in Russian].
17. Dobrokhотов, A. L. (1999). О «Monarkhii» Dante [About the «Monarchy» Dante]. *Dante, Aligeri, «Monarhiia»*. Moskva: KANON-press-Is – Kuchkovo pole 182 p., pp. 5–18 [in Russian].
18. Petrarka, Franchesko Kontsonere (1997). *Moya tayna, ili Kniga besed o prezrenii k miru. Kniga pisem o delakh povsednevnikh. Starcheskie pisma [My secret, or the book of conversations about the contempt for the world. Book of letters about daily affairs. Senile letters]*. Moskva : ROSAD. 736 p. [in Russian].
19. Mingaleeva, N. K. (1999). *Obraz ideal'nogo pravatelya i otsenka form pravleniya v tvorchestve Koluchcho Salyutati. [The image of the ideal ruler and the assessment of forms of government in the works of Kolyuchcho Salutati]*. [Kultura Vozrozhdeniya i vlast] Moskva : Nauka, pp. 5–16 [in Russian].
20. Dubrovskiy, N. A. (1905). Florentiyskiy publitsist kontsa XIX st. [Florentine publicist end of the XIV century] *Istoricheskoe obozrenie. Sbornik Istoricheskogo Obchestva pri Imperatorskom St.-Peterburgskom Universitete*. Vol. 14, pp. 1–44 [in Russian].

А. А. Нестуля, доктор исторических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Лидерство в гуманистической традиции Проторенессанса (А. Данте, Ф. Петрарка, К. Салютати).**

Аннотация. Цель статьи заключается в анализе взглядов А. Данте, Ф. Петрарки, К. Салютати на идеального правителя, его место, роль и базовые принципы в управлении, профессиональные качества и черты характера. **Методика исследования** основывается на общенаучных и специальных методах: логического и структурного анализа, системного анализа, анализа и синтеза, обобщения и систематизации, сравнения, группирования и классификации, структурно-системном. **Результаты** исследования показывают революционность взглядов предвестников Возрождения на управление: после тысячелетнего средневекового презрения к личности предлагалось поставить ее в центре субъект-субъектных отношений правителя и подчиненных. Следовательно, правитель должен был подтвердить полученный по происхождению статус своими выдающимися личными качествами и справедливым управлением в интересах подданных на основании авторитета и доверия с их стороны. Таким образом, актуализировалась забытая со времен античности парадигма управления на основах лидерства. **Практическая значимость результатов исследования.** Результаты исследования имеют важное значение для понимания гуманистического потенциала лидерской управленческой парадигмы, ее истоков, этапов и трудностей на пути становления. Тем самым подчеркивают ее ценность, общественно-политическую и практическую значимость для современного управления, возможность и необходимость развития в ответ на новые общественные вызовы.

Ключевые слова: правитель, лидер, справедливость, гуманизм, добродетель, служение.

O. Nestulya, Doctor of Historical Sciences, Professor (Poltava University of Economics and Trade). **Leadership in the protorenaissance humanistic tradition (Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Coluccio Salutati).**

Annotation. Purpose. The purpose of the paper is to analyze the views of A. Dante, F. Petrarca and C. Salutati on the ideal ruler, his place, role and basic principles in management, professional qualities and character traits. **Methodology of research** is based on general scientific and special methods: logical and structural analysis, system analysis, analysis and synthesis, generalization and systematization, comparison, grouping and structural and system classification. **Findings** show the revolutionary ideas, views of the forerunners of the Renaissance and management: after a thousand years of medieval contempt for the person it was proposed to put him in the center of the ruler and subordinates subject- subject relations. Therefore, the ruler had to confirm the status of his origin, his outstanding personal qualities, and the ability of fair administration in the interests of the subordinates on the basis of the ruler's authority and credibility on the part of subordinates. Thus, the paradigm of management based on the principles of leadership has been forgotten from the time of antiquity. **Practical value.** The results of the study are important for understanding the humanistic potential of the leadership's management paradigm, its origin and stages and difficulties of its formation. Therefore, they emphasize its value, socio-political and practical significance for modern management, the possibility and necessity of development in response to new social challenges.

Keywords: ruler, leader, justice, humanism, integrity, ministry.